

UZ PRIJEVOD DRUGOG SVESKA “KRŠĆANSKOGA ZADRA” C. F. BIANCHIJA

Carlo Federico BIANCHI, *Kršćanski Zadar*, sv. 2,
s talijanskog preveo Velimir Žigo, Zadar, Zrinski d. o. o., 2011., 634 str.

U nakladi Zadarske nadbiskupije i Ogranka Matice Hrvatske u Zadru objavljen je prijevod drugoga sveska djela *Kršćanski Zadar* zadarskog arhidakona i uglednog crkvenog povjesničara C. F. Bianchija (1809. – 1891.). Autor je desetljećima prikupljao arheološko gradivo i arhivski materijal po mnogobrojnim crkvenim institucijama kao i u privatnim kućama pojedinih plemićkih obitelji u gradu Zadru te ovaj svezak obuhvaća 634 stranice. Nakladnici su odlučili objelodaniti najprije drugi svezak jer je u prvom svesku opisana povijest zadarskih crkava, a područje nadbiskupije je manje poznato (str. 585). Time su ukazali na nedostatak crkvene historiografije i manjkavost proučavanja cjelokupnog područja Zadarske nadbiskupije pa Bianchijev spis, premda je originalno izdanje tiskano prije 130 godina, predstavlja još i danas jedinstvenu rijetkost, a u njemu je ukratko prikazana svaka pojedina župa i spomenuto svako pojedino mjesto.

U svojem djelu Bianchi prikazuje područje Zadarske nadbiskupije vlastita vremena, tj. poslije reorganizacije biskupijskih granica u Dalmaciji koju je proveo Lav XII. bulom *Locum beati Petri* od 30. lipnja 1828. godine. To znači da su ovdje uvrštene i župe nekadašnje Ninske biskupije koja je obnovom biskupijskih granica priključena Zadarskoj nadbiskupiji. On opisuje sve župe, o svakom pojedinom mjestu donosi bar najkraće podatke ili pak samo ime. U trima velikim poglavljima razdijeljeno je cjelokupno gradivo. Najprije se prikazuju otočne župe, zatim priobalne župe, a treći dio upotpunjen je prikazom kopnenih župa. Od str. 354 otisnuti su dodatci koji sadržajno upotpunjuju Bianchijevu studiju. Istodobno se u Bianchijevu prikazu pojedinih župa nazire shema koju, uz malene preinake, primjenjuje na opis svih župa. Najprije donosi ime, ukoliko je mjesto staro navodi latinski naziv (ponekad i grčki) i uz njega hrvatsko ime, zatim ukazuje na prvi spomen župe i ukratko opisuje župnu crkvu s njenim titularom. Ukoliko su u župi postojale bratovštine, donosi njihovo ime, a prikaz zaključuje redoslijedom župnika.

Time se odmah pristupa prikazu samog sadržaja koji započinje najzapadnijim dijelom nadbiskupije, otokom Pagom na kojem je najvažniji centar grad Pag. On je izgrađen 1443. po urbanističkom planu Jurja Dalmatinca, a stolna crkva je dovršena tek 1487. (15). Iz tzv. Staroga Paga premješten je stolni kaptol, čiji je spomen po prvi put pribilježen još 1308. (21). On je imao znatna primanja, ali isto tako i obveze te autor upotpunjuje njegovu sliku redoslijedom natpopova i primicera (25 – 27). Uz njih donosi kratka izvješća o poznatijim osobama koje su potjecale s Paga. Među njima se posebno ističe osorski biskup Ante Parčić (1449. – 1471.) i Bartol Kašić (1567. – 1650.) koji je “stekao slavu pišući na hrvatskom jeziku i postigao velike zasluge za hrvatski jezik” (29).

Bianchijev interes posebno se očituje u opisivanju pojedinih prigradskih crkava na Pagu. Na prvom mjestu je crkva Uznesenja u Starom gradu, crkva sv. Trojstva, te crkva i

Ocjene i prikazi

samostan sv. Margarite (37 – 38). Odmah prelazi na druge župe i kapelanije diljem otoka, od župe Vlašići pa sve do Barbata u Paškoj uvali, nasuprot Kolana. Prikaz župa otoka Paga zaključuje kratkim prikazom nešto južnije smještenog otoka Mauna, čiji je prvi spomen pribilježen u ispravi Petra Krešimira IV. kojom kralj 1069. daruje otok benediktinskom samostanu sv. Krševana u Zadru (44).

U svojem prikazu ostaje Bianchi na jugozapadnom dijelu zadarskog otočja gdje je jedan otok istodobno jedna župa (Olib, Silba, Premuda, Ist ili Molat), da bi poslije njihova prikaza prešao na tri velika otoka na kojima je smješteno više župnih zajednica: Dugi otok, Ugljan i Pašman.

Dugi je otok među njima prostorno najviši, opsega oko 70 milja i na njemu postoji jedanaest naselja. Prvi među njima je Veli Rat, zatim Dragove, Brbinj, Luka, Žman pa sve do središnjeg mjesta Sali koje se “nalaze uz obalu na krajnjem jugu otoka od kojeg su posudili čak i ime, jer se zna da je otok najprije nosio ime ne samo Dugi otok (*Isola Grande, Isola Lunga, Isola grossa*), već također i *Sale*. A ime su dobile po soli, koja je nekoć bila glavni proizvod, budući da solane nalazimo duž čitave obale od Velog Rata do Sali” (73).

Otoci Ugljan i Pašman su daljnji predmet Bianchijeva interesa. Uz prikaze pojedinih crkva i župa otoka Ugljana posebno mjesto zauzima istoimena župa, zatim slijedi nešto manji Lukoran i Kali. Na otoku Pašmanu, uz pojedine župe, posebnu je pozornost posvetio opatiji i crkvi sv. Kuzme i Damjana na uzvisini Čokovac (124 – 129). Ondje su našli trajno utočište benediktinci iz samostana sv. Ivana Evadelistu pošto je Biograd razoren 1125./26. godine. U njegovoj blizini smješten je otok Vrgada koji je “posljednji otok u nadbiskupiji s jugozapadne strane...” (129).

Ovim je prikazom dovršio Bianchi otočki dio nadbiskupije opisujući priobalne župe u smjeru od istoka prema zapadu sve do Vira, koji je danas mostom spojen s kopnom. Na prvom mjestu je “naselje Pakoštane (Pakoščane)” koje se “nalazi između Vranskog jezera i mora u Zadarskom kanalu, na granici šibenske biskupije” (133). Poslije kratkog prikaza pakoštanskih župnika, Bianchi odmah prelazi na opis grada Biograda, na njegovu povijest i prošlost nekadašnje biskupije. To je antički grad Blandona koji je za selidbe naroda porušen, zatim iznova obnavljan, a kada je primio kršćanstvo nije poznato. Njegov razvoj povezuje se sa samim rastom crkvenih struktura u Zadru. Biskupijsko sjedište postaje tijekom 11. st., prvi biskup se zvao Teodozije I. (1059.) i grad je biskupsko sjedište sve do razaranja koje je 1125./26. poduzeo mletački dužd Ordelafo Falier poslije neuspjelog križarskog rata. Tada su stradale sve civilne i crkvene institucije, muška benediktinska opatija sv. Ivana Evadelistu i ženska benediktinska opatija sv. Tome, a gradski biskup je prenio svoje sjedište u susjedni Skradin. Tu je ono ostalo sve do reorganizacije crkvenih struktura u Dalmaciji 1828., kada je ova malena biskupija ukinuta, a Skradin pripojen šibenskoj biskupiji.

Poslije Biograda usredotočen je pogled na župe Sv. Filip i Jakov, Turanj, Sukošan, Bibinje i Arbanasi. U župi Bibinje se “mogu i danas vidjeti ostatci crkvice sv. Petra s nadsvođenim ulazom koji je podupirao romanički zvonik i jedne malene apside za zaštitnikov oltar” (155). Sadašnja župna crkva sv. Roka izgrađena je tijekom 16. stoljeća. Bila je najvjerojatnije porušena i obnovljena ju je 1673. posvetio nadbiskup Parzago. U župi je djelovalo nekoliko

bratovština (156), a – što osobito naglašava Bianchi – iz Bibinja vuče svoje podrijetlo don Stipe Sorić koji se istaknuo u borbi s Turcima (157).

Zaobilazeći grad Zadar, čije crkve je Bianchi detaljno prikazao u prvom svesku svojeg djela *Zara cristiana* (Zadar, 1877.), ukazuje na prvu tadašnju prigradsku župu. To je Puntamika poslije koje slijedi malena župa Diklo, koju je “s pripadajućim zemljištem darovao kralj Krešimir 1067. g. benediktincima samostana sv. Krševana, a tu je darovnicu 1240. g. potvrdio Bela IV.” (160). Redom prema zapadu, slijedi nešto sjevernije Kožino, Petrčane, Zaton. Ne osvrćući se na grad Nin i njegovo najuže područje, prikazuje Privlaku i župu sv. Jurja mučenika na Viru, koji je 1975. mostom spojen s kopnom. Na samom vrhu Sv. Jurja sačuvani su ostatci ilirske gradine i temelji jednobrodne predromaničke crkvice. Sv. Juraj je tradicionalno nadomjestao ilirska stočarska božanstva, pa je moguće da je ovaj svetac na Viru poslije kristijanizacije nadomjesto poganska božanstva.

Posebnu pozornost posvećuje Bianchi gradu Ninu, njegovoj povijesti i njegovim starinama te kori one koji svojom nebrigom dopuštaju da se njegove vrijednosti rasipaju tako “da su na lokalitetu *rimskog foruma* iskopani krajem prošlog stoljeća veliki kipovi rimskih imperatora koji su zajedno s drugim kipovima s ovog položaja završili u bogatoj riznici grofova Pellegrini. Ta je zbirka do 1840. bila najljepši ukras našeg grada, kada postaje dio bogate kolekcije slika i kipova grofovske obitelji Cernazai iz Udina, koja je kupuje za 4200 forinti. Da bih na neki način ublažio ovaj veliki gubitak i ispravio pogrešku onih koji su trebali spriječiti odlazak ove zbirke, smatrao sam potrebnim i korisnim napraviti barem detaljan opis tih vrijednih predmeta koji su sačinjavali zbirku.” (381). Uz njihov opis, osobitu pozornost pridaje pojedinim crkvama i rađanju crkvenih institucija koje povezuje s apostolskim djelovanjem: “Početci Crkve u Ninu sežu u apostolsko vremena iako o tome ne postoje povijesne potvrde... Postoji predaja da je apostol Asel, odnosno Anzelmo jedan od sedamdeset dva učenika našega spasitelja, po nalogu sv. Pavla, ili barem po njegovu odobrenju, krenuo u Dalmaciju, točnije u Nin, kako bi širio Kristovu vjeru, te da je svojim propovijedima preobratio na kršćanstvo ovaj puk, da je dokinuo idolopoklonstvo i postavio Kristov stijeg. Upravljao je do smrti ovom crkvom u čijem je temeljima bio i njegov apostolski napor. Predaja kaže da se Anzelm pridružio đakon Ambroz, koji je uspješno obraćao Ninjane zajedno s Marcelom, Martinom pomoćnicom, koja je iz Marseilla došla u svoj Nin, gdje svojim svetim i djevičanskim životom utječe na obraćenje stanovnika.” (176 – 177). Naravno, danas se ne može dokazati Bianchijevo mišljenje, nego on svojim prikazom samo ukazuje na tzv. ninsku tijadu, Asela, Marcelu i Ambroza, čije se ranokršćansko podrijetlo ne može nijekati i čije je štovanje bilo prošireno još prije dolaska franačkih misionara u hrvatske krajeve.

Bianchi je vjerovao da se kršćanstvo proširilo po Ninu još u apostolsko doba. Takvo razmišljanje se danas ne može više održati, ali je posve sigurno da grad Nin i njegovo gradsko područje ima razvijene kršćanske strukture već tijekom 4. i 5. st., što zapravo znači da ovaj grad ima organiziranu kršćansku općinu, tj. biskupiju. U tradicionalnom duhu starije katoličke historiografije pridaje veliku važnost pojedinim biskupima, zatim donosi izvješće o stolnom kaptolu, redosljed natpopova i redosljed primancera. Odmah opisuje pojedine crkve. Na prvom je mjestu nekadašnja stolna crkva, zatim slijedi crkva sv. Ambroza,

Ocjene i prikazi

sv. Marcele i opis drugih gradskih crkava koje su danas porušene. Crkva sv. Marije, uz koju je do oko 1500. smješten samostan benediktinki, trobrodna je ranokršćanska bazilika koja je bila ukrašena lijepim mozaicima i posve je porušena. Daleko najpoznatiji spomenik hrvatskog romaničkog graditeljstva je crkva sv. Križa koja “ima oblik grčkog križa, jer su dvije lađe, dužine 9 m i širine 3 m, križaju u sredini. Iznad njih se uzdiže kapela na četiri potporna stupa” (235). Uz ovaj se objekt ne može zanemariti ni crkva sv. Ivana Krstitelja koja je 1228. godine obnovljena i uz koju je u istoj godini podignut dominikanski samostan (236). Slijedi crkva sv. Mihovila koja je izgrađena na ostatcima poganskog hrama (238) i godine 1912. je porušena.

Poslije ovoga slijedi jedan dio koji je Bianchi naslovio “Ninske izvangradske crkve” (242). U sklopu toga podnaslova opisuje susjedne crkve u okolici grada. Prije negoli je prešao na opis malenog otočića Zečeva (247 – 249), Bianchi donosi izvješće o časnom Ivanu Pustinjaku koji je živio početkom 9. stoljeća (245), koji je čak dospio do udaljene Češke, gdje je proveo svoj isposnički život. Na njegovu grobu se mogao još 1780. pročitati natpis: SANCTUS IVAN CROATVS HIC JACET (247). Njegov se pogled usredotočuje na Ljubač u kojem postoje ostatci starohrvatskog kaštela, zatim opisuje župu Ražanac i prelazi preko Velebitskog kanala u Starigrad i Seline te se ponovno vraća preko kanala u župu Posedarje, Novigrad, Obrovac i Karin. Novigrad je dobio ime po tome što je rimska utvrda 1220. restaurirana i nazvana *Castrum novum* te je ono prevedeno na hrvatski *Novigrad*. Grad je postao poznat po tome što je plemić Ivan Paližna u njemu utamničio kraljicu Mariju s njenom majkom Elizabetom. Tijekom tursko-mletačkih ratova odolijevao je Novigrad napadima, ali ga 1646. godine bosanski paša Ibrahim uspio zauzeti. Ipak, već im ga je sljedeće godine mletački providur Leonardo Foscolo preoteo (263). U gradu su djelovale mnogobrojne bratovštine, a Bianchi je priredio popis župnika pa od 1650. do 1870. spominje imena čak 31 župnika (265).

Kao i Novigrad, tako je i Karin osnovan još u rimsko doba na ušću rječice koja se ulijeva u more. U samoj blizini utvrde sagrađen je tijekom 9. st. benediktinski samostan koji su preuzeli franjevci opservanti 1429. i koji je, uz preinake, na istom mjestu ostao do dana današnjeg. Tijekom rata 1645. samostan je do temelja porušen, samo su ostali zidovi crkve. Obnovljen je tako da su se franjevci 1736. ponovo vratili na staro mjesto. Mjesto su naseljavali pravoslavci i katolici, ali su se katolici poslije stvaranja Jugoslavije malo po malo iseljavali, tako da već prije II. svjetskog rata nije u Karinu bilo niti jednog katolika. Poslije Domovinskog rata naselili su se prognani katolici i župa je 2000. obnovljena.

Sljedeću skupinu župa čine bukovački i ravnokotarski kraj koji Bianchi opisuje na više od sedamdeset stranica. Svakoj pojedinoj župi i kapelaniji posvećeno je barem nekoliko redaka. Početak stavlja u Jasenice, zatim slijedi susjedno Kruševo, Medviđa i druge župe. Ponovno se vraća u Ravne kotare i opisuje malenu župu sv. Petra u Radovinu, zatim Dračevac Ninski, Visočane, Poličnik, Suhovare, Nadin i Raštevčić. Uz opis pojedinih crkava ili grobnih kapela, Bianchi donosi bratovštine i popise župnika. Tako navodi družbu *Brašćina* u crkvi sv. Ante Padovanskog u Visočanima, bratovštinu u Poličniku, koja je ukinuta 1808., i laičku bratovštinu sv. Luke u Škabrnji. Samo redanje imena župa pokazuje kako je Bianchi krenuo prema južnom kopnenom dijelu nadbiskupije, gdje su smješteni

Vrana, Polača, Tinj i Gorica. Tijekom 16. st. stradalo je ovo područje dolaskom turskih osvajača; Perušić je pao u osmanske ruke 1546. (316), Medviđa 1527., Vrana 1537. (323), Zemunik i Poličnik 1571. (299). Stanovništvo se djelomično razbježalo u Istru i susjednu Italiju pa su turski vlastodršci dovodili nove stanovnike. Mletačka je Republika pokušala sačuvati barem nešto teritorija na istočnoj jadranskoj obali. Oslobođanje je započelo tek 1646. i osobito poslije turskog poraza pod Bečom 1683. godine. U nedostatku pučanstva vrbovala je mletačka administracija poreznim olakšicama vlaško stanovništvo pograničnog područja Turske Carevine. Njih je naseljavala u Obrovac, Benkovac, po cijelom bukovačkom području te djelomično i po Ravnim kotarima. Novo je stanovništvo bilo jednim dijelom pravoslavne vjere pa su brojne romaničke i gotičke crkve prešle u njihove ruke. Tako je crkva sv. Mihovila Arhandela u Miranjima i crkva sv. Jurja u Smokoviću postala pravoslavna crkva (331). Tijekom ratnih previranja zagubljeno je jako puno povijesnog materijala pa Bianchi u najviše župa spominje župnike tek poslije 1646. godine, a samo u nekoliko njih spominje župnike tijekom 15. st. (npr. Visočane, Gorica, Vrana, Murvica ili Grusi-Briševo). Jedan veliki dio Bianchijevog spisa obuhvaća popis nadarbina (384 – 403) i suvremenija izvješća o situaciji u zadarskoj Crkvi. Sve ovo je zaokružio podužim izborom dokumenata. Prvi među njima je bula Anastazija IV. koji 17. listopada 1154. godine uzdiže Zadar na stupanj metropolije (457 – 460). Zatim slijedi bula Hadrijana IV. od 24. travnja 1155. kojom se zadarski nadbiskup potčinjuje patrijarhu Grada (462), bula Lava XII. od 30. lipnja 1828. kojom je Zadar svečano proglašen jedinom metropolijom u Dalmaciji (467 – 477) i poslije njih slijedi popis običnih nadarbina (491 – 493).

Na samom svršetku ovog kratkog prikaza smijemo zaključiti kako Bianchijev spis, premda je po prvi put predan javnosti prije 130 godina, nije ništa izgubio na svojoj aktualnosti. On sadrži jako mnogo podataka bez kojih je proučavanje zadarske okolice još i danas skoro nemoguće. Bianchi je marno prikupljao arheološko građivo i arhivski materijal te malo po malo slagao kamenčić po kamenčić na mozaiku Zadarske nadbiskupije. *Kršćanski je Zadar* djelo jednog čovjeka pa, iz današnje perspektive gledano, jedna ili druga pogreška ne može nikako umanjiti njegovu visoku razinu i stručnu sposobnost. Na žalost, nije uvijek Bianchi navodio svoje izvore pa se danas neki podatci ne mogu više provjeriti jer je jako puno izvornog arhivskog materijala zagubljeno. Mnogo arheoloških i povijesnih vrela uništeno je savezničkim bombardiranjem Zadra tijekom II. svjetskog rata.

U ovoj kratkoj recenziji možemo samo još pohvaliti priređivače. Ako postoje uvjeti, neka požure s izdavanjem prvog sveska Bianchijeve knjige jer ona donosi mnogo vrijednih podataka, i to ne samo iz zadarske crkvene prošlosti nego iz opće hrvatske, crkvene i nacionalno-kulturne povijesti.

Dr. sc. Zvezdan Strika